

Diskriminacijos apraiškos: aktuali būklė bei tendencijos antidiskriminacijos srityje Lietuvoje

LAIMA OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: Laima.Okuneviciute@dsti.lt

Lietuvoje diskriminacijos tematika viešojoje erdvėje atsirado tik po nepriklausomybės atkūrimo. Iki 1991 m. diskriminacijos klausimai nebuvo viešai analizuojami, diskriminacijos apraiškos nebuvo fiksuojamos atitinkamais statistiniais rodikliais.

Mūsų šalyje trūksta statistinės informacijos apie skirtingų socialinių grupių socialinę ir ekonominę padėtį, taip pat duomenų apie diskriminacijos apraiškas įvairiose gyvenimo sferose ar veiklose, todėl ne visada galima pateikti atitinkamą statistinę informaciją apie galimos diskriminacijos požymį.

Straipsnyje analizuojami lygybės statistikos rengimo klausimai Lietuvoje, remiantis įvairiais duomenų šaltiniais bei atliktais tyrimais vertinama diskriminuojamų grupių padėtis, aptariama įgyvendinama antidiskriminacinė politika bei jos tendencijos Lietuvoje.

Raktažodžiai: lygybės statistika, diskriminacijos apraiškos, antidiskriminacinė politika

ĮVADAS

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybėse, gyventojų sudėtis (pagal amžių, tautybę, išpažįstamą tikėjimą, socialinę padėtį, sveikatos būklę, lytinę orientaciją ir kitus požymius) yra įvairi. Faktai rodo, kad kai kurios gyventojų grupės įvairiose gyvenimo srityse susiduria su diskriminacijos apraiškomis, nors Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kiti teisės aktai atitinka ES teisės aktų nuostatas dėl nediskriminavimo, šalyje yra sudarytos teisinės lygybės bei apsaugos nuo nelygybės ir diskriminacijos sąlygos. Lietuvos Respublikos teisės aktuose vardinamos šios pagrindinės diskriminacijos apraiškos: dėl lyties, amžiaus, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, negalios, socialinės padėties, religijos ar tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, lytinės orientacijos.

Gyventojams, mokslo ir valdžios institucijoms reikia kokybiškos statistinės informacijos apie diskriminacijos visuomenėje paplitimą ir pokyčius. Informacija apie diskriminacijos ir nelygybės apraiškas įvairiose gyventojų grupėse yra svarbi analizuojant gyventojų ir atskirų jų grupių dalyvavimo visuomenėje galimybes, rengiant ir įgyvendinant antidiskriminacines programas, priimant sprendimus ir skatinant diskusijas šiais aktualiais klausimais.

LYGYBĖS STATISTIKOS RENGIMAS LIETUVOJE

Šiuo metu nėra pakankamai statistinės informacijos, padedančios nustatyti diskriminacijos paplitimą, įvertinti kai kurių gyventojų grupių (tautinių ar religinių mažumų, netradicinės

lytinės orientacijos ir pan.) dalyvavimą darbo rinkoje, švietimo ir mokymosi visą gyvenimą procesuose ar kitose visuomenės gyvenimo srityse. Ypač reikia informacijos apie gyventojų tautinę sudėtį, gyventojus su negalia, neįgaliųjų padėtį darbo rinkoje, švietimo sistemoje, mokantis visą gyvenimą, kokios gyventojų, žmonių su negalia gyvenimo sąlygos ir pan.

Statistikos departamentas kasmet rengia ir skelbia **statistinę informaciją** apie gyventojų sudėtį pagal amžių, lytį, tautybę. Gyventojų užimtumo, pajamų, gyvenimo sąlygų ir kiti statistiniai tyrimai leidžia įvertinti padėtį darbo rinkoje, užimtumo ir nedarbo rodiklius pagal gyventojų amžių, lytį, nustatyti skurdo lygį pagal namų ūkių sudėtį, socialinę padėtį ir pan. Be minėtų statistinių tyrimų, rengdamas socialinę ir demografinę statistiką Statistikos departamentas naudoja ir administracinių šaltinių duomenis.

2001 m. visuotinio **gyventojų ir būstų surašymo** metu buvo surinkti duomenys apie nuolatinius gyventojus ir jų svarbiausias statistines charakteristikas: demografinės, etnokultūrinės (tautybės, išpažįstamo tikėjimo, savęs priskyrimo religinei bendruomenei, gimtosios ir kitų mokamų kalbų), sveikatos (negalios) ir socialines-ekonominės (užimtumo statuso, profesijos ir kt.). Buvo gauta išsami statistinė informacija apie būstus. Surašyti benamiai, asmenys, gyvenantys instituciniuose namuose (globos, įkalinimo ir t. t.). 2001 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai labai svarbūs ir aktualūs iki šiol.

Pagal tarptautinę praktiką (United Nations Economic Comision for Europe 2010), **gyventojų surašymas** atliekamas kas dešimt metų. Šiuo metu Statistikos departamentas atlieka Lietuvos Respublikos visuotinį gyventojų ir būstų surašymą. Atliekant parengiamuosius surašymo darbus, daug dėmesio skiriama surašymo programai, t. y. temoms, pagal kurias turėtų būti gaunami duomenys ir parengti rezultatai (Adlys 2007). 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo programos projekte, parengtame pagal 2008 m. liepos 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 763/2008 dėl gyventojų ir būstų surašymų, numatyta gauti statistinę informaciją apie gyventojų sudėtį pagal amžių, lytį, teisinę santuokinę padėtį, išsilavinimą, ekonominį aktyvumą ir būstą. Be to, atsižvelgiant į nacionalines reikmes, planuojama surinkti informaciją apie gyventojus pagal tautybę, gimtąją kalbą, savęs priskyrimą konkrečiai religinei bendruomenei. 2011 m. vykdomame surašyme naudojami Gyventojų, Nekilnojamojo turto ir Adresų registrai, Valstybinio socialinio draudimo duomenų bazės ir kt. administraciniai duomenys. Atsižvelgiant į tai, kad vartotojams reikia išsamos statistinės informacijos apie žmones su negalia, jų namų ūkius, gyvenimo sąlygas, Statistikos departamentas kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba, naudodamas statistinius metodus, galėtų parengti išsamią neįgaliųjų socialinę-ekonominę padėtį ir gyvenimo sąlygas apibūdinančią statistinę informaciją.

Nagrinėjant diskriminacijos fenomeną, svarbiausias kompleksiškas informacijos apie diskriminaciją šalyje šaltinis – metinė **Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ataskaita** (asmenų skundų dėl patirtos diskriminacijos skaičius, skundų pagal diskriminacijos rūšis statistika, per metus atliktų tyrimų rezultatai ir pan.).

Sociologiniai tyrimai apie gyventojų patirtą diskriminaciją Lietuvoje nėra reguliarūs. Stinga empirinių duomenų, atskleidžiančių diskriminacijos fenomeną pagal jos rūšis ir pagrindą. Dažniausiai atliekamų tyrimų tikslas – gauti informaciją, kaip dažnai ir kokios gyventojų grupės patiria diskriminaciją, taip pat norima sužinoti visuomenės nuostatas apie toleranciją kitokioms gyventojų grupėms ir pan. Sociologiniai tyrimai atliekami pagal skirtingas metodikas, apklausoms taikomas skirtingas instrumentarius. Tyrimų rezultatus dėl apklaustų respondentų skaičiaus, pasirinktos tyrimo tikslinės grupės ne visada galima apibendrinti visiems gyventojams.

Europos Komisija visose ES valstybėse narėse atlieka **Eurobarometro tyrimus** (gyventojų apklausas) diskriminacijos tema. Šių tyrimų rezultatai leidžia palyginti ES valstybių narių gyventojų požiūrį į nelygybę, įvertinti, kokia dalis gyventojų kiekvienoje valstybėje patyrė diskriminaciją, kaip skiriasi tolerancijos nuostatos ir pan. (European Handbook on Equality Data 2007). Tačiau vis dar stinga informacijos nelygybės ar diskriminacijos apraiškoms įvertinti bei palyginti tarptautiniu mastu ar laiko atžvilgiu.

Lietuvoje trūksta lygybės statistikos, nėra tokių statistinių rodiklių rinkinio, jų rengimo ir sklaidos sistemos, kuri leistų pateikti vartotojams kokybišką ir tarptautiniu mastu palyginamą statistinę informaciją apie lygių galimybių politikos įgyvendinimą, nustatyti diskriminacijos paplitimą pagal diskriminacijos pagrindą ir pan. Pažymėtina, kad nors yra oficialioji statistika, kurią galima naudoti norint atpažinti ir apibūdinti nelygybės ar netiesioginės diskriminacijos apraiškas, tačiau reikia parengti rodiklių skaičiavimo metodikas, atlikti bandomuosius skaičiavimus, vertinimus ir pan. Informacijos vartotojų poreikių išaiškinimas, metodikų ir apibrėžimų suderinimas bei lygybės statistinių rodiklių rengimas, duomenų bazės sukūrimas ir sklaida padėtų nustatyti diskriminacijos mastą, sudarytų sąlygas veiksmingiems politiniams sprendimams įgyvendinant visuomenės narių lygybės nuostatas Lietuvoje.

Pažymėtina, jog 2009–2010 m., įgyvendinant „Progress“ projektą, buvo parengtas Lygybės statistikos veiksmų planas (Okunevičiūtė Neverauskienė, Gružveskis 2007). Parengtame Nacionaliniame 2011–2014 m. lygybės statistikos veiksmų plano projekte numatomos priemonės, kurias įgyvendinus bus pradėta rengti išsami ir kokybiška lyginamoji ES šalių ir pagrindinius nacionalinių vartotojų poreikius atitinkanti lygybės statistika. Tokia statistinė informacija, tyrimų rezultatai bei analitinės apžvalgos reikalingos lygių galimybių užtikrinimo politikai, diskriminacijos apraiškų stebėsenai ir sprendimams priimti, diskriminaciją patyrusių gyventojų pasekmėms įvertinti, visuomenės švietimui, informavimui apie neigiamą diskriminuojančio elgesio poveikį.

DISKRIMINACIJOS PAPLITIMAS (REMIANTIS SPECIALIŲ TYRIMŲ DUOMENIMIS)

Remdamiesi įvairiais duomenų šaltiniais bei prieinama informacija aptarsime aktualias atskirų tikslinių grupių problemas.

Speciali Eurobarometro apklausa Nr. 317 „Diskriminacija ES šalyse 2009“ atskleidė Lietuvos žmonių nuomonę apie diskriminacijos paplitimą: labiausiai paplitusia respondentai laiko diskriminaciją dėl amžiaus (59 %), negalios (50 %) bei lytinės orientacijos (36 %) (Eurobarometro apklausa 2009).

2009 m. Eurobarometro duomenimis, tik apie ketvirtadalis apklaustųjų (26 %) Lietuvoje tiki, kad šalyje paplitusi diskriminacija dėl rasės. Mažiausiai paplitusia diskriminacijos forma, šalies gyventojų nuomone, laikoma diskriminacija dėl tikėjimo arba įsitikinimų: tik 14 % lietuvių šios formos diskriminaciją laiko paplitusia šalyje, tuo tarpu ES vidurkis siekia net 35 %.

Nuodugniau panagrinėsime atskirų tikslinių grupių padėtį diskriminacijos aspektu.

Diskriminacija dėl lyties. Diskriminaciją dėl lyties užimtumo, švietimo, kultūros, sveikatos ir kitose srityse gali patirti tiek neįgalieji, tiek jaunimas ar pagyvenę asmenys, skirtingos rasės, tautybės, religijos, tikėjimo ar įsitikinimų, socialinės padėties asmenys. Teiginys, kad amžius turi didesnę neigiamą įtaką moters socialiniam gyvenimui nei vyro, išlieka aktualus – kalbama apie daugialypę diskriminaciją, su kuria daug dažniau susiduria moterys nei vyrai. Darbo rinkoje vyresnio amžiaus moterims daug sunkiau konkuruoti nei to paties amžiaus vyrams.

2009 m. „Eurobarometro“ apklausoje duomenimis, europiečiai mano, kad šalinant moterų ir vyrų nelygybę pirmiausia reikia sumažinti vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumą,

taip pat spręsti prievartos prieš moteris problemą: 82 % europiečių mano, kad vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumą mažinančių priemonių reikia imtis nedelsiant; 62 % respondentų mano, kad jų šalyje įsigalėjusi lyčių nelygybė; 66 % nuomone, per pastarąjį dešimtmetį padėtis pagerėjo.

Lietuvoje lyčių lygybės problemos aktualumą liudija Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos gaunami skundai ir prašymai, kurių visada yra daugiausia tarp skundų dėl kitų diskriminavimo apraiškų.

2008–2009 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje ženkliai padaugėjo nėščiųjų moterų skundų dėl diskriminavimo lyties pagrindu darbo santykių srityje, valstybės tarnyboje (Lygių galimybių kontrolieriaus ataskaita 2008–2009). Besilaukiančios moterys skundėsi, kad darbdavys atsisako suteikti kasmetines atostogas pageidaujama laiku iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios, pablogino darbo sąlygas, persekiojo darbe, priekabiavo, jas ignoravo bei naudojo kitas neigiamo poveikio priemones, kurios lėmė priešišką ir žeminančią darbinę aplinką. Pažymėtina, kad 2009 m. dėl diskriminavimo lyties pagrindu vyrai skundėsi dažniau nei moterys. Taigi stereotipinė nuostata, kad lyčių lygybė aktuali tik moterims, buvo paneigta. 2009 m. gerokai daugiau skundų sulaukta dėl galimos diskriminacijos prekių ir paslaugų įsigijimo srityje, dėl prekių ir paslaugų reklamos, kurioje išreiškiamas pažeminimas, paniekimas (ypač moterų) dėl lyties.

Diskriminacija dėl amžiaus. Demografinė padėtis Lietuvoje sparčiai kinta. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, pagyvenusių (60 metų ir vyresnių) asmenų skaičius Lietuvoje kasmet auga (Pagyvenę žmonės pagal amžiaus grupes ir lytį 2009). 2009 m. pradžioje tokių žmonių buvo 692,6 tūkstančio, t. y. kas penktas Lietuvos gyventojas, o jaunų žmonių (nuo darbingo amžiaus pradžios iki 30 metų) – 716,8 tūkstančio.

Keičiasi gyventojų užimtumas. 2009 m. mažėjant gamybai ir laisvų darbo vietų skaičiui, mažėjo ir dirbančiųjų skaičius. 2009 m. trečiąjį ketvirtį dirbo 1 424 tūkst. gyventojų, t. y. 113 tūkst., arba 7 %, mažiau nei prieš metus. Ypač sumažėjo dirbančių vyrų skaičius. Trečiąjį 2009 m. ketvirtį dirbo 682 tūkst. vyrų, arba 92,5 tūkst. mažiau nei trečiąjį 2009 m. ketvirtį. Per metus dirbančių vyrų skaičius sumažėjo dešimtadaliu. Daugiausia dirbančių vyrų sumažėjo statybose (49,6 tūkst.) ir pramonėje (26,2 tūkst.). Dirbančių moterų skaičius per tą patį laikotarpį sumažėjo beveik 3 %.

Kasmet vis mažėja dirbančių pagyvenusių žmonių skaičius. 2009 m. pradžioje dirbančių šio amžiaus asmenų buvo dar mažiau (85,6 tūkst., arba 12,4 %) – dirbo tik kas šeštas vyras ir kas vienuoliktą moteris. 2008 m. pabaigoje dirbančių pagyvenusių asmenų (60 metų arba vyresnių) buvo 88,4 tūkst., t. y. 12,8 % – dirbo kas penktas vyras ir kas dešimta moteris, 2007 m. tokių asmenų buvo 3 tūkst. daugiau.

Mažėja jaunų (15–24 metų amžiaus) žmonių užimtumas ir auga jų nedarbas. Trečiąjį 2009 m. ketvirtį 53,2 tūkst. (arba kas dešimtas) jaunų žmonių buvo bedarbiai. 2008 m. jaunų bedarbių buvo 26,4 tūkst., arba du kartus mažiau. 2008 m. trečiąjį ketvirtį dirbo 150,2 tūkst. šio amžiaus asmenų, o 2009 m. trečiąjį ketvirtį – 106,7 tūkst., arba trečdaliu mažiau. Jaunimo nedarbo lygis 2009 m. trečiąjį ketvirtį išaugo iki 33,3 % ir buvo 2,4 karto didesnis nei visų amžiaus grupių gyventojų nedarbo lygis. Per metus jaunimo nedarbo lygis išaugo 2,2 karto.

Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 65 metų ir vyresni asmenys, taip pat jaunesni nei 17 metų asmenys patenka į didžiausios skurdo rizikos grupę. Atlikus pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimus nustatyta, kad skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2008 m. buvo 20 %; palyginti su 2007 m., jis padidėjo 0,9 %. Ekvivalentines pinigines disponuojamąsias pajamas, mažesnes už skurdo rizikos ribą, mieste gavo 13,6 %, kaime – 32,9 % gyventojų. Statistikos

departamento duomenimis, 2008 m. apie 672 tūkst. šalies gyventojų gyveno žemiau skurdo rizikos ribos. (Skurdo rizikos riba buvo 720 litų per mėnesį vienam asmeniui ir 1 512 litų – šeimai, kurią sudaro du suaugę asmenys ir du vaikai iki 14 metų amžiaus.) Skurdo rodikliai yra apskaičiuojami remiantis praėjusių metų pajamomis (2008 m. skurdo rizikos rodikliams skaičiuoti naudojami duomenys apie 2007 m. pajamas) (Statistikos departamentas 2009).

Skurdas dažniausiai gresia asmenims, gyvenantiems namų ūkiuose, kuriuos sudaro: vienas suaugęs asmuo ir išlaikomi vaikai (48,3 % asmenų), du suaugę asmenys su trimis ar daugiau vaikų (46 % asmenų) ir asmenys, gyvenantys vieni (47,7 %). Asmenų, gyvenančių daugia vaikėse šeimose (namų ūkiai iš dviejų suaugusių asmenų ir trijų ar daugiau vaikų), rizika atsidurti skurde 2008 m., palyginti su 2007 m., padidėjo 7,2 %, nepilnose šeimose (namų ūkiai iš vieno suaugusio asmens ir išlaikomų vaikų) – 6,8 %. Pastarųjų didelę dalį pajamų sudaro alimentai, artimųjų parama, taip pat socialinės išmokos, o šios pajamos 2007 m. didėjo lėčiau nei darbo pajamos.

Iš dirbančių asmenų žemiau skurdo rizikos ribos 2008 m. gyveno 9,4 % (2007 m. – 8 %), bedarbių – 50,9 % (2007 m. – 56,5 %), senatvės pensininkų – 30,8 % (2007 m. – 29,8 %). Dažniausia skurdo priežastis yra nedarbas.

Lietuvoje dažnai koncentruojamasi ties būtinybe užtikrinti socialinę apsaugą vyresniems (daugiausia pensinio amžiaus) žmonėms, todėl ne visada atkreipiamas dėmesys į kitus diskriminacijos dėl amžiaus aspektus. Informacija apie jaunų žmonių diskriminavimą darbo rinkoje ir kitose srityse yra sunkiau prieinama, tačiau Regioninio pilietinės edukacijos centro atlikto tyrimo duomenimis, apie 22 % respondentų mano, jog jaunų žmonių teisės yra dažniausiai pažeidžiamos (Mikulionienė, Mačernytė-Panomariovienė 2007).

Specialaus Eurobarometro tyrimo Nr. 317 „Diskriminacija ES šalyse 2009“ duomenimis, 64 % europiečių baiminasi, kad dėl ekonomikos nuosmukio darbo rinkoje didės diskriminacija dėl amžiaus. Net 59 % Lietuvos respondentų teigia, kad diskriminacija dėl amžiaus Lietuvoje yra labai paplitusi.

Diskriminacija dėl etninės ar rasinės kilmės. Lietuvos visuomenė nėra vienalytė, gausu skirtingų asmenų grupių, gyvenančių šalia, todėl kuriant tolerantiškus įstatymus ir jų realų įgyvendinimą visuomenėje, svarbu atsižvelgti į valstybės gyventojų tautinę, rasinę, religinę, socialinę ir kitokią sudėtį.

Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 4,9 % rusų, 6,1 % lenkų, 1,1 % baltarusių, 0,6 % ukrainiečių, 0,1 % žydų, 0,1 % latvių, 0,1 % totorių, 0,1 % vokiečių, 0,1 % romų ir 0,2 % kitų tautybių asmenų (Gyventojų registro tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos centrinės duomenų bazės duomenys 2009).

Įvairiausia tautinė Vilniaus gyventojų sudėtis: lietuvių – 57,8 %, lenkų – 18,7 %, rusų – 14 %. Antrasis daugiatautis miestas – Klaipėda, kuriame lietuvių – 71,3 %, rusų – 21,3 %, ukrainiečių ir baltarusių – apytiksliai po 2 %. Daugiausia nelietuvių tautybės asmenų yra Višaginė (80 % visų miesto gyventojų; iš jų 52,4 % rusų). Lietuviškiausias – Panevėžys (95,7 % jo gyventojų – lietuviai). Kaune ir Šiauliuose lietuvių – atitinkamai 92,9 ir 92,8 % (2001 m. gyventojų ir būstų surašymo duomenys).

Pažymėtina, jog Europos vertybinių tyrimų grupės 2000 m. atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos visuomenė yra viena ksenofobiškiausių Europoje. Pavyzdžiui, žydų kaimynystės nepageidautų 23 % Lietuvos gyventojų, 22,7 % Lietuvos gyventojų nenorėtų, kad jų kaimynystėje gyventų imigrantai; 94,2 % lietuvių yra įsitikinę, kad jie turi pirmumo teisę gauti darbą, o tik po to – emigrantai. 2008 m. Darbo ir socialinių tyrimų instituto ir Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro atlikta apklausa rodo, jog net 49 % respondentų nenorėtų,

kad jų kaimynystėje gyventų romai, o 31,9 % nenorėtų, kad jų kaimynai būtų čečėnų tautybės žmonės (Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2008). Gana didelė dalis (34,8 %) respondentų nenorėtų, kad kaimynystėje gyventų jehovos liudytojai. Šis tyrimas atskleidė, kad, romų tėvų nuomone, jų vaikai mokykloje patiria diskriminaciją dėl tautybės: jie vadinami čigonais ir pan. (Leončikas et al. 2009).

Įgyvendinant projektą „Tautinių mažumų integracijos į darbo rinką paramos mechanizmo sukūrimas ir išbandymas“ (projektas įgyvendintas 2004–2008 m. pagal programą „EQU-AL“), buvo atlikti sociologiniai tautinių mažumų atstovų tyrimai, kurie rodo, kad tautinių mažumų integracija į darbo rinką yra ypač opi problema (Okunevičiūtė Neverauskienė, Gruževskis, Moskvinina 2007). Remiantis tyrimų duomenimis galima teigti, kad Lietuvoje egzistuoja diskriminacija dėl tautybės, ypač darbo rinkoje (Okunevičiūtė Neverauskienė 2008).

2009 m. skundai dėl etninės ar rasinės priklausomybės sudarė 11 % visų skundų (Lygių galimybių kontrolieriaus ataskaita 2010). Lyginant su ankstesniais metais, 2009 m. sumažėjo skundų dėl rasės ar etninės priklausomybės. Skundai dėl rasės ar etninės priklausomybės darbo santykių srityje 2009 m. sudarė 21 % visų skundų (tiek pat skundų buvo užregistruota dėl švietimo institucijų veiklos) ir yra antroje vietoje po skundų dėl valdžios ir valdymo institucijų veiklos, kurie sudaro 42 % visų skundų.

Diskriminacija dėl religijos arba įsitikinimų. Lietuvoje nėra patikimų statistinių duomenų apie religinių bendruomenių dydį. 2001 m. gyventojų surašymo duomenys turėtų būti laikomi patikimiausiais statistiniais duomenimis. Pagal šiuos duomenis, absoliuti Lietuvos gyventojų dauguma save įvardijo Romos katalikais; jie sudarė 79,0 % visų Lietuvos gyventojų. Kitų religijų atstovai sudarė gerokai mažesnę dalį. Antroji pagal dydį stačiatikių (ortodoksų) religinė bendruomenė sudarė tik 4,1 % Lietuvos gyventojų. Sentikių ir evangelikų liuteronų religinėms bendruomenėms save priskyrė šiek tiek daugiau nei vienas procentas gyventojų. Kitų religijų išpažinėjų – evangelikų reformatų, jehovos liudytojų, musulmonų sunitų, sekmininkų, pagonybės išpažinėjų ir kt. – buvo kiek daugiau nei po tūkstantį (Lietuvos gyventojai pagal tikybą 2001). Juridinių asmenų registre oficialiai užregistruota 1 074 tradicinės ir 180 netradicinių religinių asociacijų, centrų ir bendrijų (Tarptautinė ataskaita apie religinę laisvę 2008).

2007 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba inicijavo reprezentatyvią kiekybinę apklausą, kuri rodo, kad dauguma Lietuvos gyventojų palankiai vertina tradicinius krikščionis (85,6 %), šiek tiek mažiau – ateistus (46,6 %), pagonis (39,2 %), dvasinio tobulėjimo (pagalbos sau) grupes (36,9 %), musulmonus (20,3 %). Satanistus palankiai vertino tik 5,3 %. Sociologinės apklausos duomenimis, šalyje pastebima diskriminacija dėl naujų, netradicinių religijų apraiškų (Sprindžiūnas et al. 2007). Remiantis Lygių galimybių kontrolieriaus tarybos veiklos ataskaitose pateikta informacija, skundai dėl diskriminacijos religijos arba įsitikinimų pagrindu sudarė 1 % visų skundų.

Diskriminacija dėl kalbos. 2001 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 83,4 % lietuvių, 6,7 % lenkų, 6,3 % rusų, 1,2 % baltarusių, 0,6 % ukrainiečių. Statistikos departamento vertinimais, 2009 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 84,0 % lietuvių; likusią gyventojų dalį sudarė kitų tautybių žmonės. Lenkai sudarė didžiausią dalį, t. y. 6,1 % gyventojų, o rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai – atitinkamai 4,9; 1,1 ir 0,6 % (Statistikos departamentas 2009).

2008 m. įsigaliojus Lygių galimybių įstatymo pataisoms, atsirado galimybė taikyti įstatymą dėl diskriminacijos kalbos pagrindu. Iki šiol atlikta mažai diskriminacijos dėl kalbos tyrimų ir nėra pakankamai išsamių apklausų šių teisių pažeidimų srityje.

Remiantis 2008 m. atliktos apklausos rezultatais galima teigti, kad diskriminacija dėl kalbos egzistuoja (Darbo ir socialinių tyrimų institutas 2008). Tyrimo rezultatai rodo, kad beveik 7 % respondentų patyrė diskriminaciją arba priekabiavimą dėl kalbos. 2008 m. Darbo ir socialinių tyrimų instituto kartu su Etninių tyrimų centru atlikto tyrimo duomenimis, 62 % respondentų kartais arba visada pateisintų darbdavį, jei jis nepriimtų į darbą asmens, nemo-kančio lietuvių kalbos.

Diskriminacija dėl negalios. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, Lietuvoje 2009 m. gyveno daugiau kaip 269 tūkst. neįgalių žmonių. Lietuva atitinka Jungtinių Tautų Organizacijos skelbiamas tendencijas, pagal kurias maždaug 10 % pasaulio gyventojų turi negalią. Žmonių su negalia skaičius nuolat didėja. 2009 m. neįgaliųjų skaičius išaugo daugiau kaip 10 tūkst., arba 3,9 %, palyginti su 2008-aisiais. Auga ir registruotų neįgalių bedarbių skaičius, pavyzdžiui, nuo 2002 iki 2007 m. registruotų bedarbių asmenų su negalia skaičius išaugo daugiau nei du kartus (atitinkamai nuo 5 880 iki 12 122 asmenų). Lietuvos darbo biržos duomenimis, pirmąjį 2010 m. pusmetį įregistruota 9,7 tūkst. bedarbių su negalia. 2009 m., palyginti su 2008-aisiais, įregistruotų neįgalių bedarbių skaičius ūgtelėjo 4,9 tūkst. ir sudarė 19,6 tūkst., arba 5,3 %, visų įregistruotų bedarbių. 2009 m. įsidarbino 4 tūkst. asmenų su negalia, t. y. kas penktas darbo biržoje užsiregistravęs bedarbis su negalia.

Neįgalieji sudaro visuomenės asmenų grupę, priklausančią socialinei atskirčiai. Jiems reikalinga kompleksinė socialinė parama, kuria siekiama sudaryti būtinausias sąlygas sėkmingai integracijai į visuomenę. Tačiau neįgalieji yra pasmerkti socialiniai atskirčiai, jie apsiriboja ar yra apribojami minimaliu išsilavinimu, iškritimu iš darbo rinkos ir atsiduria uždarame rate.

Pažymėtina, jog esant sudėtingai ekonominei situacijai, didėjant konkurencijai, kai turima kvalifikacija tampa pagrindine išlikimo darbo rinkoje sąlyga, žmonėms su negalia iškyla dar opesnė profesinių įgūdžių atkūrimo, įgijimo bei integracijos į darbo rinką problema. Norintiesiems įsidarbinti reikia papildomos profesinės reabilitacijos ir mokymo. Prieš kelerius metus pradėtas duomenų apie negalią turinčių studentų padėtį šalies aukštosiose mokyklose rinkimas buvo tęsiamas ir 2009 metais. Praėjusiais metais aukštojo mokslo siekė 876 studentai su negalia. Džiugina, jog tai 69 studentais daugiau nei 2008 metais. Pažymėtina, jog kiekvienais metais neįgaliųjų, studijuojančių šalies aukštosiose mokyklose, daugėja.

Su diskriminacijos problema bene labiausiai susiduria asmenys, turintys psichikos negalią. 2008 m. „Vilmorus“ atlikta reprezentatyvi apklausa „Tolerancija skirtingoms socialinėms grupėms“ padėjo įvertinti, kaip pasikeitė visuomenės požiūris į skirtingas socialines grupes. Remiantis apklausos rezultatais, psichikos ligoniniai yra labiausiai diskriminuojama visuomenės grupė. Lietuvos gyventojų apklausos bei Darbo ir socialinių tyrimų instituto kartu su Etninių tyrimų centru 2008 m. atliktos apklausos duomenimis, daugelis Lietuvos gyventojų nenorėtų nei dirbti, nei gyventi greta asmenų, turinčių psichikos negalią. Labiausiai patraukliais kaimynais ir bendradarbiais Lietuvos gyventojai pripažino asmenis su fizine negalia. Nepaisant išliekančios neigiamos nuostatos psichikos ligomis sergančių asmenų atžvilgiu, VŠĮ „Globalioji iniciatyva psichiatrijoje“ atliktų apklausų duomenimis, daugėja asmenų, manančių, kad psichikos negalią turintys asmenys gali dirbti. Lyginant 2006 m. ir 2008 m. nusistačiusių prieš psichikos negalią turinčių žmonių įdarbinimą sumažėjo atitinkamai nuo 22 % iki 8 % (Psichikos ir proto negalią turinčių asmenų įdarbinimas 2008).

Diskriminacija dėl lytinės orientacijos. Iki 2006 m. Lietuvoje su homoseksualiais asmenimis susiję klausimai visiškai nebuvo nagrinėjami arba buvo nagrinėjami tik minimaliai.

2008 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą pasiekę skundai dėl lytinės orientacijos sudarė 4 % visų skundų. Kaip ir ankstesniais metais, dauguma skundų (50 %) buvo susiję su valdžios arba vykdomosios valdžios institucijų veiksmais. Pažvelgus į užregistruotų skundų statistiką galima manyti, kad diskriminacijos dėl lytinės orientacijos darbo vietoje atvejai nėra dažni, tačiau 2007 m. atlikto sociologinio tyrimo rezultatai rodo, kad pažeidimai šioje srityje ne tokie ir reti (Zdanevičius, Reingardė, Samuolytė 2007).

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos iniciatyva atlikto sociologinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad gana dažnai susiduriama su pažeidimais darbo santykių srityje: 24 % asmenų nurodė patyrę patyčias ar pašaipas darbe dėl savo netradicinės seksualinės orientacijos, 9 % – psichologinę prievartą, 5 % dėl to buvo ribojamas paaukštinimas, 4 % susidūrė su seksualiniu priekabiavimu, tiek pat asmenų dėl savo homoseksualumo nebuvo įdarbinti, 13 % apklausoje dalyvavusiųjų įvardijo kitas priežastis. Remiantis minėto tyrimo rezultatais, daugiau nei pusė respondentų mano, kad homoseksualams neturėtų būti leidžiama dirbti policijoje (51 %), 58 % respondentų bijotų, jeigu jų vaikų mokytojas būtų homoseksualus asmuo, ir beveik 70 % pageidautų, kad homoseksualių asmenų nebūtų mokykloje. Apie trečdalis homoseksualių asmenų patyrė mokinių ir studentų priekabiavimą (37 %), be to, patyrė diskriminaciją ir švietimo institucijose (34 %) (Zdanevičius, Reingardė, Samuolytė 2007).

Tyrimas, kurį 2008 m. atliko Darbo ir socialinių tyrimų institutas kartu su Etninių tyrimų centru, taip pat patvirtina homofobinio požiūrio egzistavimą. Apklausos rezultatai rodo, kad didelė dalis Lietuvos gyventojų (34 %) nenorėtų, jog jų kolegos darbe būtų homoseksualūs asmenys.

Programos EQUAL projekto „Atviras ir saugus darbe“ tyrimas atskleidė, kad homoseksualūs asmenys savo kasdieniame gyvenime patiria neapykantą ir daugeliu atvejų negauna atitinkamos pagalbos iš teisminių institucijų. Šio projekto metu atlikto kokybinio tyrimo duomenys rodo, kad asmenys, atvirai kalbantys apie savo lytinę orientaciją, dažnai patiria netiesioginę diskriminaciją, įskaitant pašaipius juokus ir žodinių smurtą.

2009–2010 m. atlikus tyrimą „Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose“ nustatyta, jog didžiausia netolerancijos priežastis – tai švietimo ir teisingos informacijos apie lyčių santykius visuomenėje ir šeimoje, apie žmogaus lytiškumo sklaidą – heteroseksualumą, biseksualumą, transseksualumą, homoseksualumą – trūkumas (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė 2010). Lietuvos gyventojai nepakantumą seksualinėms mažumoms dažniausiai jaučia ne remdamiesi asmenine patirtimi, o tiesiog dėl žinių stokos ir bendro pobūdžio įtarumo nepažįstamiems reiškiniams, kurio atsiradimui, stereotipų palaikymui didelę įtaką daro masinės visuomenės informavimo priemonės.

Diskriminacija dėl socialinės padėties. Pažymėtina, jog socialinė padėtis kaip draudžiamas diskriminavimo pagrindas nėra įtvirtintas Europos Tarybos nediskriminavimo direktyvose.

Draudimas diskriminuoti žmones dėl socialinės padėties įsigaliojo tik nuo 2008 m. antrojo pusmečio. Per 2008 m. antrąjį pusmetį, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos duomenimis, buvo gauta daugiausia skundų dėl diskriminavimo šiuo pagrindu (šie skundai sudarė didžiausią dalį (25 %) visų kitų skundų dėl diskriminavimo) (Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ataskaitos 2008–2009). Aptariant 2009 m., reikėtų pažymėti, kad skundai dėl diskriminavimo socialinės padėties pagrindu pagal skaičių užima antrą vietą po skundų dėl lyties diskriminavimo. Dažniausiai žmonės apskundė valstybės ir savivaldybių institucijų priimtus teisės aktus bei tokių institucijų tarnautojų veiksmus.

2008 m. Darbo ir socialinių tyrimų instituto ir Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro atliktas tyrimas „Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatyme, įvertinimas ir lyginamoji analizė“ rodo, kad diskriminacija dėl socialinės padėties yra gana dažnas reiškinys – 13 % respondentų nurodė, kad jie patyrė diskriminaciją dėl žemesnės socialinės padėties.

ANTIDISKRIMINACINĖS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS

Antidiskriminacinė politika vykdoma remiantis įvairaus lygmens teisiniais dokumentais: nediskriminavimo principas įtvirtintas ES teisiniuose dokumentuose, taip pat nacionaliniuose šalių narių teisės aktuose. Lietuva, būdama ES nare, privalo įtraukti ES teisės aktus į savo nacionalinę teisinę sistemą ir užtikrinti jų įgyvendinimą.

Įgyvendinant Europos antidiskriminacinę politiką priimtos pagrindinės direktyvos, užtikrinančios diskriminacijos dėl rasės ir etninės priklausomybės, taip pat užimtumo, darbo rinkos ir profesinio mokymo bei prekių tiekimo ir paslaugų teikimo srityse draudimą¹. Vienos svarbiausių ES direktyvų, perkeltų į nacionalinius teisės aktus, – Paslaugų direktyva (2004/113/EB), Rasių lygybės (2000/43/EB) ir Užimtumo pagrindų (2000/78/EB) direktyvos.

2008 m. Europos Komisija priėmė Komisijos Komunikatą Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui *Nediskriminavimas ir lygios galimybės: atnaujintas įsipareigojimas* {SEC(2008)2172} (KOM (2008) 420 galutinis), kuriame lygioms galimybėms stiprinti numatyta ne tik plėtoti teisinę sistemą, bet ir naudoti įvairias politikos priemones, tokias kaip nediskriminavimo ir lyčių lygybės aspekto integravimas į kitas sritis, visuomenės informuotumo didinimas, duomenų apie diskriminaciją rinkimas, pozityvūs veiksmai, dialogo apie nediskriminavimą ir lygias galimybes plėtojimas. 2008 m. buvo priimtas ir kartu su komunikatu pateiktas pasiūlymas dėl direktyvos (KOM(2008)426). Šiuo siūlymu įgyvendinamas vienodo požiūrio į asmenis, nepaisant jų religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba lytinės orientacijos, principas, išplečiant taikymo sritis, t. y. siūloma antidiskriminacines priemones taikyti švietimo, sveikatos apsaugos, socialinių išmokų srityse, taip pat prieigai prie būsto ir kitokių klausimų. Šis pasiūlymas negalioja žiniasklaidai bei reklamai, taip pat nekomerciniam prekių tiekimui ir paslaugų teikimui tarp privačių asmenų. Privatiems asmenims jis taikomas, jeigu jie vykdo komercinę veiklą. EK pateiktą pasiūlymą dar turi patvirtinti visos šalys narės. Šiuo pasiūlymu yra siekiama papildyti galiojančią EB teisinę sistemą.

Lietuva, kaip ES valstybė narė, ratifikavusi Konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ir Europos socialinę chartiją (pataisytą), privalo šalyje užtikrinti lygiateisiškumo garantijas. Antidiskriminacinės priemonės ir lygiateisiškumo garantijos yra įtvirtintos LR Konstitucijoje, civilinėje ir baudžiamojoje teisėje, LR darbo kodekse ir kituose Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Vieni pagrindinių teisinių dokumentų, reglamentuojančių nediskriminavimo politiką Lietuvoje ir perkeliančių ES nediskriminavimo teisės standartus ir principus, – LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas bei LR lygių galimybių įstatymas.

Vienas pagrindinių įstatymų, užtikrinančių lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principus, LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (priimtas 1998 m. gruodžio 1 d., įsigaliojo 1999 m. balandžio 1 d.) (*Valstybės žinios*. 1998. Nr. 112-3100). Šiame įstatyme yra reglamentuojamos sritys, kuriose būtina įgyvendinti moterų ir vyrų lygias galimybes – diskriminacija draudžiama valdžios ir valdymo institucijose, švietimo įstaigose, mokslo ir studijų institucijose,

¹ Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0420:L T:HTML> (žiūrėta 2010 10 01).

darbo rinkoje bei prekių tiekimo ir paslaugų teikimo srityse. Priėmus šį įstatymą, įsteigta Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Vėliau, įsigaliojus LR lygių galimybių įstatymui, Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba buvo pavadinta Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT). Išplėtus LGKT funkcijas, Lietuva įgyvendino 2000/43/EB direktyvos įpareigojimus valstybėms narėms įsteigti instituciją, skatinančią vienodą požiūrį į visus asmenis, nediskriminuojant dėl rasės ar etninės kilmės.

2002 m. birželio 18 d. priėmus LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pataisas, uždrausta diskriminacija dėl lyties vartotojų teisių apsaugos ir reklamos srityse. 2008 m. priėmus įstatymo pataisas, uždrausta diskriminuoti asmenis, taip pat ir savarankiškai dirbančiuosius, dėl lyties socialinės apsaugos sistemose, įskaitant sistemas, pakeičiančias ar papildančias nustatytas socialinės apsaugos sistemas (profesines socialinės apsaugos sistemas), kurios skirtos darbuotojams papildomai remti motinystės (tėvystės), senatvės, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, neįgalumo, ligos, netekus maitintojo, nedarbo atvejais. Apsauga nuo diskriminacijos dėl lyties užtikrinta visais aspektais: dalyvavimo sąlygų, įmokų, išmokų apskaičiavimo ir mokėjimo atžvilgiu, o bet kuriuos veiksmus ar neveikimą, teisės normas ar kriterijus, kliudančius dėl lyties vienodomis sąlygomis dalyvauti šiose sistemose, laikyti pažeidžiančiais moterų ir vyrų lygias teises.

Svarbiausiu lygias galimybes ir nediskriminavimą užtikrinančiu įstatymu nacionalinėje teisėje laikomas 2003 m. lapkričio 18 d. priimtas LR lygių galimybių įstatymas (*Valstybės žinios*. 2003. Nr. 114-5115). Minėtu įstatymu draudžiama įvairi tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės, etninės priklausomybės, religijos, įsitikinimų.

2005-aisiais įsigaliojusio LR lygių galimybių įstatymo taikymo sritis yra gana plati: darbo santykiai, prekių tiekimas ir paslaugų teikimas, taip pat švietimo, valstybės ir savivaldybių institucijų veikla. Įstatymas ne tik apima Rasių lygybės (2000/43/EB) ir Užimtumo pagrindų (2000/78/EB) direktyvas, tačiau yra pritaikytas nacionalinei teisei ir taikomas plačiau nei minėtos direktyvos.

LR lygių galimybių įstatymas priimtas siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio nuostatų bei Rasių lygybės ir Užimtumo pagrindų direktyvų tinkamą įgyvendinimą. Kadangi 2003 m. priimtas LR lygių galimybių įstatymas iki galo neatspindėjo ES direktyvų normų, 2008 m. LR Seimas priėmė Lygių galimybių įstatymo pataisas (*Valstybės žinios* 2008, Nr. 76-2998), kurios papildė lygybės ir diskriminaciją draudžiančių atvejų sąrašą naujomis pozicijomis. Remiantis nauja įstatymo redakcija, draudžiama diskriminuoti dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės ir religijos. Priėmus LR lygių galimybių įstatymo pataisas, įgyvendintos ES direktyvų normos (įrodinėjimo naštos perkėlimas, atstovavimo teisė, žalos atlyginimas ir kt.).

2006–2008 metų antidiskriminacinė programa. Lygių galimybių įstatymai ir antidiskriminacinės programos yra priemonės, skirtos perkelti Europos Sąjungoje galiojančias nediskriminavimo nuostatas. Oficialios ataskaitos apie direktyvų įgyvendinimą nėra prieinamos plačiajai visuomenei. Geriausiai Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiksmus lygių galimybių srityje atspindi Antidiskriminacinė programa ir jos įgyvendinimas.

2006 m. rugsėjo 19 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 907 patvirtinta Nacionalinė antidiskriminacinė 2006–2008 m. programa (Nacionalinė antidiskriminacinė 2006–2008 metų programa 2006). Ši programa turi užtikrinti teisės aktų, nustatančių nediskriminavimo ir lygių galimybių principą, nuostatų įgyvendinimą, ugdyti visuomenės tole-

ranciją, informuoti visuomenę apie teisę į lygybę ir nediskriminavimą, lygių teisių gynimo priemonės ir galimas diskriminacijos apraiškas Lietuvoje.

2009–2011 metų antidiskriminacinė programa. 2009–2011 m. antidiskriminacinė programa – nacionalinės 2006–2008 m. antidiskriminacinės programos tęsinys – parengta vadovaujantis Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymu, 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinančia vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės², 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatančia vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus³.

Įgyvendinant Europos Sąjungos direktyvų perkėlimą, 2009–2011 m. antidiskriminacineje programoje yra numatyta tobulinti nediskriminavimo teisinę bazę, sudaryti palankesnes sąlygas asociacijų, dirbančių žmogaus teisių gynimo srityje, veiklai, taip pat numatyta inicijuoti diskriminacijos apraiškų tyrimus, organizuoti antidiskriminacines visuomenės informavimo ir švietimo kampanijas. Tai iš esmės atitinka Komisijos Komunikate *Nediskriminavimas ir lygios galimybės: atnaujintas įsipareigojimas* (SEC(2008)2172) (KOM (2008) 420 galutinis) Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui išskeltus uždavinius. Minėtame įsipareigojime numatyti šie veiksmai lygioms galimybėms stiprinti: teisinės sistemos plėtojimas, įvairių politikos priemonių, tokių kaip nediskriminavimo ir lyčių lygybės aspekto integravimas į kitas sritis, visuomenės informuotumo didinimas, duomenų apie diskriminaciją rinkimas (tiriamos galimybės nuolat rinkti statistinę informaciją apie diskriminacijos mastą ir pobūdį), pozityvūs veiksmai, dialogo apie nediskriminavimą ir lygias galimybes plėtojimas.

Pažymėtina, jog 2009–2011 m. antidiskriminacinės programos priemonės įgyvendinamos Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis, tačiau ekonominės krizės akivaizdoje, siekiant mažinti nacionalinio biudžeto išlaidas, antidiskriminacinės programos priemonės vykdančioms institucijoms 2010 m. šios lėšos nebuvo skirtos.

2009-ieji – ekonominio sunkmečio metai – suteikė naujų iššūkių Lietuvos žmonėms lygių galimybių srityje. Ekonominė krizė tapo ypač sunkiu išbandymu labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Augantis nedarbas, socialinė atskirtis, mažinamos pensijos ir atlyginimai visada kelia didžiausią pavojų socialiai nesaugiausioms piliečių grupėms – moterims, vyresnio amžiaus žmonėms, neįgaliesiems, vienišiesiems asmenims. Remiantis Lygių galimybių kontrolieriaus informacija, 2009 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT) sulaukė daug daugiau nei paprastai nėščiąjų bei pensinio amžiaus žmonių skundų dėl galimos diskriminacijos.

IŠVADOS

1. Lietuvoje dar nėra lygybės statistikos rengimo sistemos, nors yra oficialiosios statistikos (socialinės statistikos tyrimų, gyventojų ir būstų surašymų statistinės informacijos) ar administracinių šaltinių duomenų, kuriuos galima naudoti vertinant lygias galimybes ir diskriminacijos reiškinius. Rengiant statistinę informaciją lygių galimybių ar diskriminacijos tema susiduriama su problema – skirtingos institucijos renka ir vertina tuos pačius reiškinius, naudodamos skirtingus rodiklius ar tų pačių rodiklių skirtingus apibrėžimus.

2. 2009 m. Eurobarometro tyrimo duomenimis, Lietuvos gyventojai labiausiai paplitusia laiko diskriminaciją dėl amžiaus (59 %), negalios (50 %) bei lytinės orientacijos (36 %).

² OL, 2004 m. specialusis leidimas, 20 skyrius, 1 tomas, p. 23.

³ OL, 2004 m. specialusis leidimas, 5 skyrius, 4 tomas, p. 79.

Tik apie ketvirtadalis apklaustųjų (26 %) tiki, kad šalyje paplitusi diskriminacija dėl rasės. Mažiausiai paplitusia diskriminacijos forma, šalies gyventojų nuomone, yra diskriminacija dėl tikėjimo arba įsitikinimų – tik 14 % lietuvių šios formos diskriminaciją laiko paplitusia šalyje, tuo tarpu ES vidurkis siekia net 35 %.

3. Kaip rodo 2008 m. Darbo ir socialinių tyrimų instituto kartu su Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centru atliktas tyrimas, dauguma respondentų labiausiai paplitusia laiko šių tipų diskriminaciją: diskriminaciją dėl amžiaus (labai paplitusia ir gana paplitusia laiko 43,1 %), dėl negalios (38,5 %), dėl lytinės orientacijos (35,4 %) ir dėl žemesnio socialinio statuso (30,5 %). 2008 m. atlikta reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa rodo, kad beveik 90 % Lietuvos įmonių vadovų laiko save tolerantiškais, tačiau daugiau nei pusę jų nesutiktų įdarbinti romų, buvusių kalinių, sergančių priklausomybės ligomis ar psichikos negalią turinčių žmonių.

4. Lietuva į savo nacionalinę teisę perkėlė visų nediskriminavimo direktyvų nuostatas pagal galiojančią teisės aktų priėmimo procedūrą. Būtina pabrėžti, kad teisės aktų taikymo prasme nediskriminavimo direktyvų nuostatos Lietuvos nacionalinėje teisėje yra taikomos plačiau nei reikalauja direktyvos. Lietuvos antidiskriminaciniai įstatymai nenumato įstatymų taikymo išimčių skirtumų priklausomai nuo diskriminavimo pagrindo. Taigi galima teigti, kad Lietuvos įstatymai nustato vienodą apsaugą nuo galimos diskriminacijos visoms galimai pažeidžiamoms asmenų grupėms ir nesuteikia išskirtinės prioritetinės padėties tam tikrai asmenų grupei ar žmogui.

5. Ekonominio sunkmečio laikotarpiu vyriausybės ir savivaldos institucijos buvo priverstos priimti daug teisės aktų, kurie pablogino tam tikrų socialinių grupių padėtį (pensininkų, neįgalųjų ir kt.), todėl žmonės, įžvelgę socialinę nelygybę, kreipėsi pagalbos į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą. Skundų dėl diskriminavimo socialinės padėties pagrindu tyrimas yra gana sudėtingas ta prasme, kad dažniausiai diskriminuojančios nuostatos būna įtvirtintos teisės aktuose.

6. Kaip rodo Lietuvoje atlikta analizė, *Lygių galimybių* bei *Moteryų ir vyrų lygių galimybių įstatymas* teisiškai užtikrina antidiskriminacinės politikos nuostatų įgyvendinimą. Teisinė sistema, reglamentuojanti lygias galimybes ir lygiateisiškumo principą Lietuvoje, yra susieta su Europos Sąjungos teisine sistema, todėl perkelia į nacionalinę teisę pagrindinius ES nediskriminavimo teisės standartus. Nepaisant gana gerai sutvarkytos teisinės bazės, reglamentuojančios nediskriminavimą ir lygiateisiškumą, lygių galimybių ir lygiateisiškumo principų įgyvendinimas praktikoje dar turi trūkumų, dažnai šis principas apskritai yra pažeidžiamas.

Gauta 2010 09 29
Priimta 2010 10 28

Literatūra

1. Adlys, P. 2007. *Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011-uosius*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
2. Andriukaitis, G. 2007. „Asmenų lygybės principas Europos Sąjungos nediskriminavimo teisėje: pamatinės sampratos ir jų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje“, in *Lygios galimybės ir ES nediskriminavimo teisė*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
3. Beresnevičiūtė, V.; Leončikas, T. 2009. „Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje“, *Filosofija. Sociologija* 4: 336–344.
4. *European Handbook on Equality Data. 2007*. European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
5. *Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė*. 2008. Tyrimo

- ataskaita. Vilnius, Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centras.
6. *Gyventojų registro tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos centrinės duomenų bazės duomenys*. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010215&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&Pxsid=3236&TC=1&UseDots=True&ST=ST>
 7. Leončikas, T. ir kt. 2008. *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje*. Tyrimo ataskaita. Vilnius: Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centras.
 8. *Lietuvos gyventojai pagal tikybą*. Prieiga per internetą: <http://www.religija.lt/index.php?option=content&task=view&id=61&Itemid=47> (žiūrėta 2010 09 17).
 9. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 112-3100.
 10. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2008–2009 m. veiklos ataskaitos*. Prieiga per internetą: www.lygybe.lt (žiūrėta 2010 08 30).
 11. Lygių galimybių įstatymas, *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 114-5115.
 12. Lygių galimybių įstatymas. Aktuali redakcija, *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 76-2998.
 13. Mikulionienė, S.; Mačernytė-Panomariovienė, I. 2007. *Amžiaus diskriminacija viešajame sektoriuje*. Vilnius: Regioninis pilietinės edukacijos centras.
 14. *Pagyvenę žmonės pagal amžiaus grupes ir lytį*. 2008. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2749> (žiūrėta 2010 07 16).
 15. Prieiga per internetą: <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0420:LT:HTML> (žiūrėta 2010 08 30).
 16. *Psichikos ir proto negalią turinčių asmenų įdarbinimas*. VŠĮ „Globalioji iniciatyva psichiatrijoje“ vykdyto EQUAL projekto metu atliktos apklausos (2006 m. ir 2008 m.).
 17. Reingardė, J.; Vasiliauskaitė, N.; Erentaitė, R. 2010. *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Vilnius, Kaunas: VŠĮ „Sorre“.
 18. Speciali Eurobarometro apklausa Nr. 317 „Diskriminacija Europos Sąjungoje. Suvokimas, patirtis ir požiūris“, 2009.
 19. Sprindžiūnas, A. ir kt. 2007. *Diskriminacija dėl religijos ir įsitikinimų Lietuvoje*. Naujų religijų tyrimo ir informacijos centras. Prieiga per internetą: <http://www.lygybe.lt/assets//Diskriminacija%20dėlproc.20religijosproc.20irproc.20įsitikinimų.pdf> (žiūrėta 2010 08 23).
 20. Okunevičiūtė Neverauskienė, L.; Gruževskis, B.; Moskvina, J. 2007. Tautinių mažumų nedarbas ir išankstinės sąlygos jo mažėjimui Lietuvoje, *Filosofija, Sociologija* 4: 23–36.
 21. Okunevičiūtė Neverauskienė, L. ir kt. 2008. *Vyrų ir moterų, priklausančių tautinėms mažumoms, padėtis darbo rinkoje*. Tyrimo ataskaita. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
 22. Statistikos departamento duomenys. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010215&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&Pxsid=3236&TC=1&UseDots=True&ST=ST> (žiūrėta 2010 07 17).
 23. *Tarptautinė ataskaita apie religinę laisvę*. 2008. Demokratijos, žmogaus teisių ir darbo biuras. Prieiga per internetą: <http://vilnius.usembassy.gov/root/pdfs/lithuanian/irf2008lt2.pdf> (žiūrėta 2010 09 30).
 24. *Tendencijos Lietuvos darbo rinkoje*. Prieiga per internetą: <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Tendencijos/UserDispForm.aspx?ID=38&Source=httpproc.3Aproc.2Fproc.2Fwwwproc.2Eldbproc.2Eltproc.2FInformacijaproc.2FDarboRinkaproc.2FPuslapiaiproc.2Fdefaultproc.2Easpx> (žiūrėta 2010 05 27).
 26. *Tolerancija*. Telefoninė įmonių apklausa. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimą 2008 m. atliko „Vilmorus“ UAB „Idea prima“ užsakymu.
 27. United Nations Economic Commission for Europe. *Conference of European Statisticians. Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing*. United Nations, New York and Geneva, 2006. Prieiga per internetą: <http://www.unece.org/stats/documents/ece/ces/ge.41/2006/zip.1.e.pdf> (žiūrėta 2010 10 15).
 28. Visuotinio gyventojų ir būstų surašymo 2001 m. ataskaita. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/surasyimo_atask.doc (žiūrėta 2010 08 27).
 29. Zdanevičius, A.; Reingardė, J.; Samuolytė, J. 2007. *Lesbiečių, gėjų, biseksualių bendruomenės socialinės atskirties tyrimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių tyrimų centras. Prieiga per internetą: <http://www.lygybe.lt/assets//LGBTproc.20bendruomenėsproc.20socialinėsproc.20atskirtiesproc.20tyrimas.pdf> (žiūrėta 2010 08 27).
 30. *Žemiau skurdo ribos gyvena kas penktas Lietuvos gyventojas*. Pranešimas spaudai. Statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6571> (žiūrėta 2010 08 30).

LAIMA OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ

Manifestation of discrimination: actual situation and trends in the field of anti-discrimination in Lithuania

Summary

In Lithuania, discrimination issues appeared in the public space only after the re-establishment of the Independence. Before 1991, discrimination issues had been not analysed in public, and manifestations of discrimination had not been reflected by any statistical indicators.

There is little available statistical information on the social-economic situation of different social groups in our country. There is a shortage of information about manifestations of discrimination in various fields of life and activities. Therefore, it is not always possible to provide a relevant statistical information on the indicator of possible discrimination.

Issues of drawing up equality statistics, the situation of discriminated groups and the trends in antidiscrimination in Lithuania are discussed in the article, based on various data sources and surveys.

Key words: equality statistics, manifestation of discrimination, non-discrimination policy